

Kastlösa kyrkogård

Mörbylånga- Kastlösa församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
Ölandsresenärer	6
KASTLÖSA KYRKOÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	9
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	14
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	20
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och läns museerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravningsbredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedom, inom Linköpings stift. Ordinariedomerna inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedomerna. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

Ölandsresenärer

Öland tilldrog sig tidigt uppmärksamhet från antikvariska myndigheter och historiskt intresserade. De ålderdomliga medeltida kyrkorna, varav flera fanns kvar in på 1800-talet, samt den stora mängden av förhistoriska lämningar gjorde ön till ett spännande resmål. Somliga reste på uppdrag, andra av egen vilja och intresse. Resorna dokumenterades i dagböcker och anteckningar. I detta material finns rikligt med uppgifter om kyrkobyggnaderna, inventarier, fornlämningar m.m. Däremot finns få uppgifter om kyrkogårdarna. Flertalet av de tidiga ölandsresenärerna var dock duktiga tecknare och deras

bilder kan idag lämna många värdefulla uppgifter om hur den kyrkogård som omgav kyrkan såg ut. Det är först med Gunnar Håkanssons ”Öländska personminnen”, där flera av de äldre öländska gravvårdarna finns dokumenterade, samt Ragnhild Boströms skrifter i serien ”Sveriges kyrkor, Öland” som mera omfattande skriftlig dokumentation om kyrkogårdarna förekommer. ”Sveriges kyrkor, Öland” finns inte för öns samtliga kyrkor men i de fall de har utgivits finns ett kapitel om kyrkogården som berättar deras historia från 1500-talet fram till mitten av 1900-talet. I rapporterna från inventeringen av Ölands kyrkogårdar hänvisas till flera ölandsresenärer. Här följer en kort presentation av de mest betydelsefulla personerna och deras arbeten.

Jonas Haquini Rhezelius

J H Rhezelius gjorde 1634 en antikvarisk inventeringsexpedition på Öland och i östra Småland. Resan gjordes på uppdrag av Kammarkollegiet. Sverige hade börjat växa fram som en stormakt i norra Europa och en stormakt krävde naturligtvis en storslagen historia. Rhezelius anteckningar och bilder från resan förvaras idag på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Petrus Frigelius

Petrus Frigelius var präst och en stor del av sitt liv verksam i Madesjö socken. Under somrarna 1746-55 reste han runt på Öland och dokumenterade av eget intresse bl.a. öns kyrkor. Han var den förste som gjorde avbildningar även av kyrkornas norrsida. Teckningarna återger noggrant olika detaljer, men har fel proportioner.

Nils Isak Löfgren

N I Löfgren var som präst verksam i bl.a. Högsby 1860-81. Han var även fornforskare och mycket intresserad av Öland i en tid då många av öns medeltida kyrkor revs eller byggdes om. Hans skicklighet som tecknare gjorde också att han på många församlingars uppdrag mätte upp den gamla kyrkan och uppgjorde ritningar för en ny.

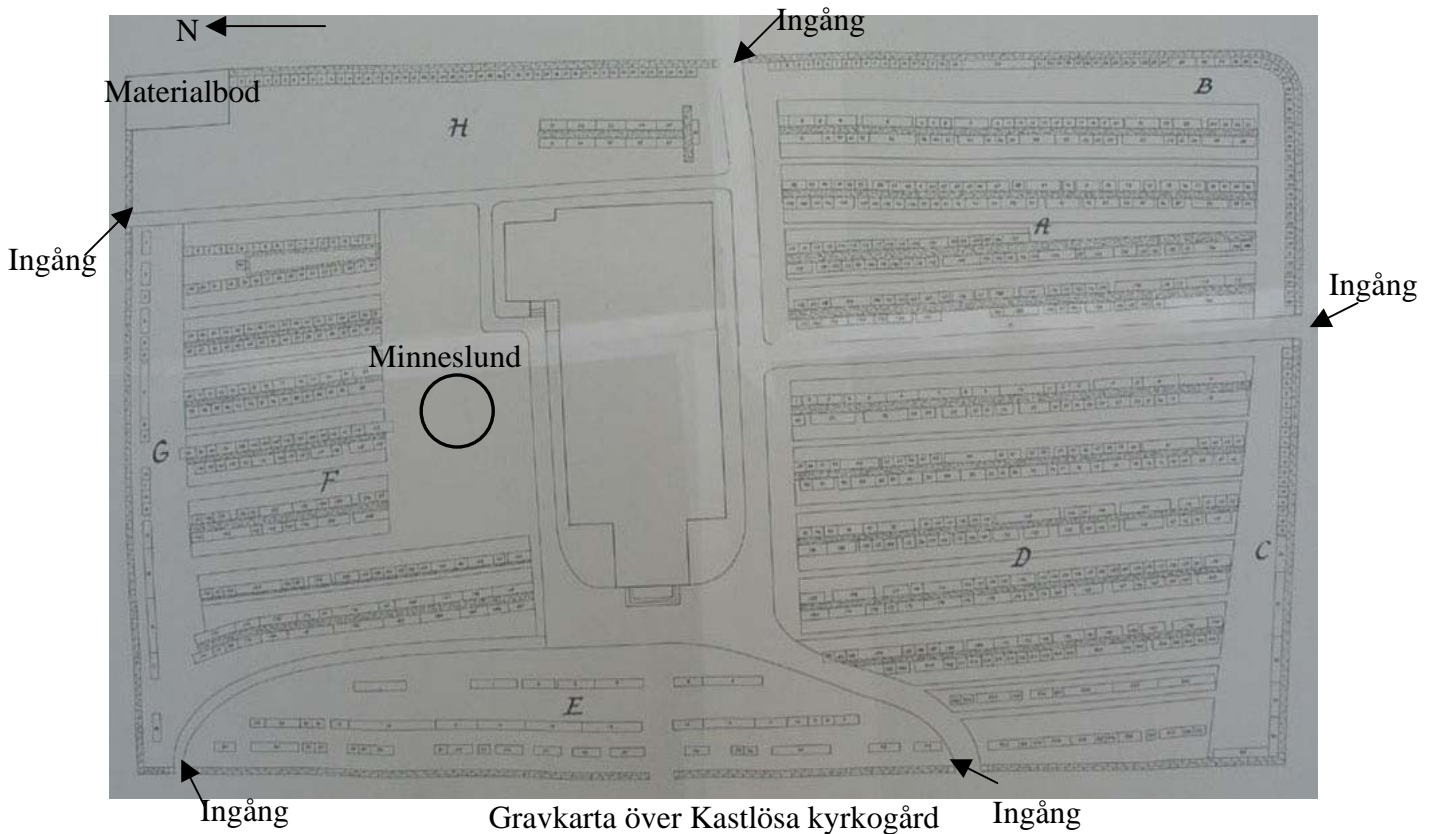
Abraham Ahlqvist

A Ahlqvist var verksam som präst i Runsten 1827-44. Han var god vän med N I Löfgren som han träffade första gången 1818. Ahlqvist utgav boken Ölands historia och beskrivning där Löfgren bidragit med texter och teckningar. Arbetet hade påbörjats av Ahlqvists far och det blev för sonen en mycket viktig uppgift att fullfölja det arbetet. A Ahlqvist ligger idag begravd på Runstens kyrkogård.

KASTLÖSA KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Kastlösa, Kastlösa socken, Mörbylånga kommun, Södra Ölands härad, Kalmar län, Öland.

Befolkningstal: 1710: 245 inv (över 15år) 1850; 1221 inv, 1865: 1156 inv, 1921; 957 inv, 1951; 697 inv

Kyrkomiljön

Kastlösa kyrka är belägen på östra landborgen invid västra landsvägen i norra delen av Kastlösa by. Omedelbart väster om kyrkogården ligger Kastlösa stiftsgård. När man på 1850-talet uppförde den nya kyrkan lät man bygga en ny prästgård och den gamla flyttades till andra sidan vägen och blev Kastlösas första skola.

Kyrkan

Omkring 1850 blev Kastlösas lilla klövsadelkyrka från 1100-talet för liten. Den hade bestått av långhus, kor och östtorn och ett västtorn från 1200-talet. Kastlösa nya kyrka uppfördes efter ritningar av Adolf Johan Hawerman år 1855. Byggmästare var Peter Isberg från Glömminge. I sockenstämmoprotokoll sägs att kyrkan uppfördes ”*jämförelsevis billigt tack vare att det mesta av arbetet och körningen utfördes av församlingsborna själva*”. Den kom att uppföras norr om den gamla kyrkan. Den nya kyrkan består av rektangulärt kyrkorum, indelat i tre skepp, med kor i öster, sakristia i norr och torn i väster. De vitputsade murarna täcks av sadeltak, tornet kröns av en lanternin med en kort spira. Närmare hundra år efter kyrkans invigning gjordes stora invändiga renoveringar inför jubileet. Kyrkorummet omformades på ett enhetligt sätt och kyrkorummet täcktes bland annat av ett plant innertak. Bänkinredningen, läktaren och predikstolen är från samma tillfälle.

Kyrkogårdens historik

En kyrkogård bör ha funnits i och med att den första kyrkan uppfördes på platsen. Men hur den sett ut vet vi inte. Om kyrkogården, dess läge och storlek, finns inga kända uppgifter före år 1625. Den var då inhägnad med stenvall och hade tre portluckor med stenvall över. Mot prästgården fanns däremot ingen mur, utan en del av prästgårdsbyggnaderna fick tjänstgöra som hägnad.

Under medeltiden och i undantagsfall även senare begravde man de döda, som hade råd, i kyrkan. Vid sitt besök i socknen år 1634 fann Rhezelius på kyrkogården vid västra kyrkogaveln en mäktig gravsten, som han avbildade och om vilken han skriver: *”Dätta är en ophögd graf, mäcka kostwärdh. Dhe seija att dät är en Knape graf de Dalbij, och heeta ännu dhe i dhän byn knapar, och hafwa så hett, man efter man af g. Ålder. I samma kyrkiegård äre 3 sådane grafwar.”* Denna gravhäll av kalksten finnes ännu i behåll och är uppställd i kyrkans vapenhus. Rhezelius avbildade även en annan liknande gravhäll, som fanns på kyrkogården, och har under teckningen skrivit: *”Denna stenkista ellr graaf hafwer hört Olof Nilsson til i stor gården Kastlösa. 3 sådana är på K gården förutom denne, 2 wid söd. Dörren, och en wid öster hörnet om K.”* Den ligger dock inte kvar på kyrkogården. Vid tiden för Rhezelius besök torde emellertid på kyrkogården funnit även de dåtida Västerstadarnas familjegrav med gravsten. Denna finns ännu i behåll och har återbördats till kyrkogården efter att en tid varit använd som trappflisa i en gård. Rhezelius avbildade även en runsten, vilken han fann lagd över en källa nedanför prästgården. Den hade tidigare varit uppställd inne i kyrkan.

Från slutet av 1700-talet finnes ytterst få upplysningar om kyrkogården. Höstslåttern från den ingick i kyrkväktarens löneförmåner. Den var vidare lekplats för barn, och prästfrun brukade där hänga sin tvätt till torkning. På 1790-talet planterades träd utmed kyrkogårdsmuren runt hela området.

Från 1805 finns en anteckning om ett byggnadsärende. Man beslöt då att uppföra en ny materialbod i nordöstra hörnet av kyrkogården, 21 alnar lång, 10 bred och 5 hög samt täckt med torv.

Fotografier troligen från 1880-talet visar kyrkogården från söder. Där kan man se att enstaka gravplatser omgärdades av staket och att på flertalet av gravarna fanns det kullar av murgröna. År 1887 försåldes äldre träd från kyrkogården. Kantor Andersson var en stor planteringsentusiast och tyckte inte om kyrkogårdens kalhet, varför han föreslog att länsgartnern August Ericsson i Kalmar skulle få i uppdrag att utarbeta ett förslag till lämpliga åtgärder för kyrkogårdens förskönande. Beslut fattades 1887, och två år senare verkställdes planteringsarbetet. *”Kyrkogården tillfördes genom kantor Anderssons initiativ betydande skönhetsvärden genom väl genomtänkta planteringsarbeten men har under senare tid blivit åtskilligt vandaliserad, vilket antagligen skett av rent oförstånd”* skriver Gunnar Wirsell i boken om Kastlösa socken som utkom 1952

År 1926 beskrivs Kastlösa kyrkogård så här *”med lummiga planteringar prydd och ovanligt välskött kyrkogård”*

I slutet av 1950-talet genomgick kyrkogården en översyn. De häckar av buxbom som tidigare omgett gravplatserna togs bort, liksom de över gravkullarna tuktade murgrönorna. Samtidigt rättades gravvårdarna in i rader och vändes åt samma håll. En trädallé från södra grinden upp

mot den tidigare ingången på kyrkans södra långsidan avlägsnades också. Sammantaget medförde förändringarna att kyrkogården fick den karaktär vi kan se idag.

År 1982 grävde Billy Sjöström om grav 150 i kv D. Då uppmärksammades en hällkista i gravens södra sida. Kistan bestod av 0,2 m höga kalkstenshållar 1,1 m under nuvarande markyta. Kistan innehöll ett välbevarat skelett. Skelettet fick ligga kvar i kistan och grävdes igen

Församlingen fick tillstånd att anlägga en minneslund norr om kyrkan år 2000. Lunden skulle omges av höga buskar av tuja och ett stenkors skulle användas.

Med anledning av schaktningsarbeten för ny avloppsledning, år 2002, utförde Kalmar läns museum en arkeologisk förundersökning. Avloppsledningen utgår från sakristian på kyrkans norra sida, längs norra långhusväggen, viker av framför tornet och ansluter till befintligt kommunalt avlopp utanför den nordvästra porten. Anledningen till undersökningen var att avloppsledningen går genom den medeltida kyrkogården. Tidigare har två medeltida gravar påträffats på kyrkans södra sida. Vid schaktningen påträffades rester efter en äldre mur mellan tornet och den nuvarande nordvästra porten. Muren som låg knappt 10 cm djupt, var drygt 40 cm bred och ca 40 cm hög. Den bestod av sten, kalkstensplattor och tegel, sammanfogat med kalkbruk. Omkring 6,5 m N om långhusets NV hörn och 2 m ut från väggen påträffades ett skelett på 70 cm djup. Synligt i schaktet var kraniet och bröstkorgen samt den ena handen som låg uppe vid huvudet. Skelettet låg i NV-SO med huvudet i NV. Ledningen lades under muren som inte kom till skada. Skelettet fick ligga kvar och ett nytt schakt togs upp intill.

I kyrkogårdens nordöstra hörn fick församlingen tillstånd att 2005 anlägga en uppställningsplats för äldre gravvårdar. Den rektangulär yta avgränsas av kyrkogårdsmuren i norr och i söder av fyra gravhällar och stenram. Ytan grusas med samma typ som gångarna på kyrkogården.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården är rektangulär till formen och kyrkan är placerad i mitten. Kastlösa kyrkogård har brukats under en lång tid vilket skapat en kyrkogård som speglar bruket över en lång tid. Kvarter A-D är utlagda söder om kyrkan och kvarter E-H väster, norr och öster om kyrkan. Kyrkogården omgärdas av en kalkstensmur och en trädkrans. I alla kvarter är gravvårdarna ordnade i rader i gräsmatta. I vissa partier står vårdarna mot en rygghäck. Av de tidigare så vanliga omgärdningarna finns det idag inga bevarade. Norr om kyrkan finns kyrkogårdens nyaste tillskott, minneslunden. I det nordöstra hörnet finns en gammal materialbod som under en period använts som bårhus.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en meterhög kallmurad kalkstensmur. I öster, mot landsvägen, har den dock mer karaktär av en stödmur.

Huvudingången i väster. Smidesgrindarna kan vara gjorda av J P Dahlgren (KI Kastlösa kyrkog 003)

Modernare grind i öster (KI Kastlösa kyrkog 013)

Ingångar

I väster finns det tre ingångar. I det nordvästra hörnet är gjutjärnsgrind från 1926. Den är fäst direkt i muren. Huvudgrinden, mitt för kyrkans ingång i vapenhuset, är en svartmålad smidesgrind mellan uppmurade portstolpar av kalksten. Den sydligaste är en likadan smidesgrind mellan samma typ av portstolpar.

I söder finns en ingång som tidigare ledde fram till kyrkans södra ingång. Mellan murade kalkstensstolpar är en svartmålad dubbelgrind av smide.

I öster finns två ingångar. Den längst i söder är en ingång där fyra trappsteg leder ner till den dubbla svartmålade smidesgrinden. Portstolparna är som de andra av murad kalksten. Ett svartmålat trappräcke finns på ömse sidor om trappan. Den i nordost är en modern järngrind med ett kors. Grinden är fäst mellan murade kalkstensportar. Även här leder en trappa ner från gatunivån till ingången.

Längst i norr på den östra muren är en modern svartmålad järngrind. Man har bara tagit upp en ingång i muren och det saknas portstolpar. Även här leder fyra trappsteg ner från nivån där landsvägen går.

Ingången i norr är en enkel smides grind (KI Kastlösa kyrkog 015)

Grind från 1926 i det nordvästra hörnet (KI Kastlösa kyrkog 021)

I norr är en mindre, enkel smidesgrind, av ett annat utförande än de andra. Ingången är upptagen i muren och saknar portstolpar.

Vegetation

Trädkrans: trädkransen består av lind, ask och alm.

Övrigt: de dominerande växtslagen på kyrkogården är thuja, ölandstok, murgröna.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Från huvudingången i väster är gången fram till vapenhusets ingång belagd med kalkstensplattor. Runt om kyrkan och fram till den sydöstra grinden är en grusgång. Övriga gångar mellan gravraderna och kvarteren är kalkstensplattor i gräsmatta.

Gravvårdstyper

De äldsta gravvårdarna på Kastlösa kyrkogård och i kyrkan är de kalkstenschällar som finns bevarade. De dateras främst till 1600- och 1700-talet. Inga av dessa ligger idag ute på kyrkogården, utan de finns utanför materialboden i nordöst. Under 1800-talet försvann de liggande vårdarna till förmån för de stående. En vanlig typ av vård från 1800-talet på Kastlösa kyrkogård är kalkstenskors. I slutet av 1800-talet blev de höga svarta gravvårdarna moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande. Vid den här tiden fanns fler konstriktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var nationalromantiken. Karaktäristiskt för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvården ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. En annan viktig influens som blir allt vanligare under början av 1900-talet är antiken. Denna konststil kallas klassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar och kransar och gurlanger av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var också den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var till exempel kors, facklor, oljelampan och duvan. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 förefaller det ha varit vanligt att man införskaffade en stor familjevård. Varje grav inom familjegravplatsen markerades med en gravkulle överväxt med murgröna. På äldre fotografier, från Kastlösa kyrkogård, kan man se flera gravkullar över hela kyrkogården. Den klassicistiska stilen blir alltmer dominerande. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna är rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar. Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. På Kastlösa kyrkogård har funnits omgärdningar i form av häckar och gjutjärnsstaket. Idag finns inget av detta bevarat. Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården. På Kastlösa kyrkogård finns titlar på ungefär hälften av vårdarna. Titlarna försvann i det närmste i mitten av århundradet. Under senare år har en ny form dykt upp. Gravvården får en dekor som knyter an till den dödes intresse eller yrke. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Kastlösa kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna.

Minneslund

Minneslundan invigdes 2000 och är anlagd på den norra sidan av kyrkan. Den avgränsas av en cirkelformad häck av tuja med en öppning i väster. Från början hade den en öppning på var sida åt norr och söder, med det planterades igen för att få ett mer slutet rum. I den östra delen av lunden finns en plantering och ett äldre kalkstenskors. Framför planteringen är också ett ställ för blomvaser. Till vänster står en bänk där man kan sitta ner.

Minneslund invigd 2000 (KI Kastlösa kyrkog 028)

Materialbod i det nordöstra hörnet (KI Kastlösa kyrkog 014)

Byggnader

I det nordöstra hörnet som en del av kyrkogårdsmuren ligger en äldre materialbod, uppförd omkring 1805, med vitputsade fasader och tegeltak. Huset har under en period använts som bårhus men nu är det endast förråd.

Äldre vårdar och hällar förvaras intill materialboden i nordost (KI Kastlösa kyrkog 023)

En brunn av kalksten finns i kvarter A (KI Kastlösa kyrkog 036)

Övrigt

Utanför materialhusets västra vägg har man anordnat en plats för äldre gravhällar och vårdar. De äldsta hällarna är från 1600-talet.

Smidesgrindarna från 1856 skall vara av den öländske konstsmiden Jonas Peter Dahlgren som under 1800-talet svarat för många vackra kyrkogårdsgrindar på Öland. En ättling – Lars Peter Dahlgren – smed från Bredinge malm sover lugnt på kyrkogården.

I kvarter A söder om kyrkan finns en brunn av uppmurade kalkstenshällar.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter A och D

Allmän karaktär

Kvarter A-D omfattar området söder om kyrkan där kvarter B och C ligger längs murarna i öster respektive söder. Området delas i två delar av den gräsyta där en tidigare grusgång gick, i nord- sydlig riktning, från den södra ingången fram till kyrkan. Området omgärdas i öster, söder och väster av kallmurade kyrkogårdsmuren och i norr finns kyrkan. Den södra delen av kyrkogården rymmer ca 500 gravplatser. Generellt är det de höga resta vårdarna som ger området dess karaktär. Alla gravvårdarna står i rader vända mot öster, norr eller väster. Vissa rader av vårdar är ryggställda mot tuja, ölandstok eller häckoxbär. Hela området är insått med gräs och inga spår efter de tidigare så vanliga omgärdningarna finns i området. Intill brunnen i kvarter A är en kastanj planterad.

Översikt överkvarter A och D från nordost (KI Kastlösa kyrkog 031)

Översikt över kvarter B från söder (KI Kastlösa kyrkog 059)

Översikt över kv C från öster (KI Kastlösa kyrkog 063)

Marmorvård från 1968 (KI Kastlösa kyrkog 079)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna söder om kyrkan är av varierande form och från olika tider. Intrycket av kvarteren domineras dock av de höga stående vårdarna, främst längs kyrkogårdsmuren. Några vårdar är utformade som avbrutna pelare, obelisker och flera kröns av en urna. Ett stort antal är utformade som kors. Ett antal vårdar har nationalromantiska stildrag och många har typisk klassicistisk utformning. En vård i grå granit är utformad som en korslagd trädstam.

Majoriteten av vårdarna är stående men det finns även ett antal liggande. Vårdar av grå granit dominerar medan svart granit och kalksten förekommer i ungefär lika stor utsträckning. Ett mindre antal vårdar är i röd granit. Två vårdar är av marmor och lika många är av gjutjärn. Den äldsta gravvården i området finns i kvarter A och är en kalkstensvård från 1824 rest över Gustaf Liliequist, kapten vid Kungliga majestätiska flottan. I övrigt finns det 25 vårdar från 1800-talet. I övrigt finns det flest vårdar från 1920-30-talet samt från 1960-80-talet. Den yngsta vården är från 2005.

Klassicistisk vård rest över godsägare O Abrahamsson från Västerstad (KI Kastlösa kyrkog 075)

Liren anspråklös liggande vård över Tore Napoleon Jeansson (KI Kastlösa kyrkog 093)

En för Öland så vanlig typ av gravvård, ett kors i kalksten. Denna är över hemmansägare Jonas Andersson från Övra Westerstad år 1838 (KI Kastlösa kyrkog 049)

Ovanlig form på granitvård rest över Anton Nilsson och hans familj (KI Kastlösa kyrkog 055)

På det stora flertalet av gravvårdarna finns den dödes titel angiven. Vanligast är lantbrukaren. Övriga titlar som förekommer är folkskollärare, båtsmannen, målarmästaren, kantorn, muraren, verkstadsägaren, handlanden, lärarinnan, sjökaptenen, sjömannen, skraddaren, direktören, skraddarmästaren, trotjänarinnan, professorn, kyrkoherden i Kastlösa, teologie o fil. dr, skomakaren, handelsträdgårdsmästaren, kyrkvården, hemmansägaren, godsägaren, kyrkovakmästaren, inspektorn, dockmästaren, snickaren samt kaptenen vid Kungliga

majestätiska flottan och riddare av svärdsorden, Ölands båtskompani. På övervägande delen av vårdarna nämns den dödes hemort.

Genombrutet gjutjärnskors rest 1859 kv C (KI Kastlösa kyrkog 065)

Kakstensvård med urna rest 1928 (KI Kastlösa kyrkog 042)

Nationalromantisk familjegrav över bror Lindholm som avled 1926 och hans maka Kristina död 38 år senare (KI Kastlösa kyrkog 078)

Under kyrkogårdens äldsta vård vilar Gustaf Liliequist, captain vid Kong Maj. Flotta, riddare av svärdsorden, chef för 2: ölands båtsmanscompanie, rest 1824 (KI Kastlösa kyrkog 047)

Övrigt

Strax söder om kyrkan står gravvården över ”*Gustaf Liliequist, captain vid Kong Maj. Flotta, riddare av svärdsorden, chef för 2: ölands båtsmanscompanie*”.

Genom indelningsverket stadgades 1635 att alla socknar på Öland skulle ingå i ett båtsmanshåll. Ölands indelta båtsmän placerades i två båtsmanskompanier varav Liliequist en gång var chef för södra motets båtsmän. Liliequist hann tjänstgöra på många fartyg – som Jarramas, Af Chapman, Åran mfl och han var i likhet med sin kollega i Algustrum dekorerad för tapperhet.

Kulturhistorisk bedömning

Den södra delen av kyrkogården har efter arkeologiska fynd visat sig använts för begravingar sedan medeltiden. Spår finns idag bevarade från 1800-talets första hälft och framåt. Störst antal vårdar finns idag från 1800-, 1910-20- samt 1960-80-talen. Detta ger en blandning av gravvårdar, av gammalt och nytt. Många av gravplatserna har använts av samma familj under mycket lång tid. I det fortsatta brukandet av kvarteren bör man beakta att gravvårdar från alla olika tidsperioder långsiktigt bevaras på plats. Vårdarna av gjutjärn ska föras in på församlingens inventarieförteckning och då gravrätten gått ut vårdas av församlingen. För karaktären av kvarteret är det också viktigt att höga, äldre gravvårdarna i möjligaste mån får stå kvar på plats.

Kvarter E- H

Allmän karaktär

Kvarteren E-H är belägna väster, norr och öster om kyrkan och består enligt gravkartan av drygt 300 gravplatser. Området avgränsas i söder av kyrkan och i alla andra väderstreck av kyrkogårdsmuren. I det nordöstra hörnet finns den gamla materialboden. Precis norr om kyrkan är minneslundan. Alla gravvårdarna står i rader i gräsmatta och en del står mot rygghäckar av tuja. Vårdarna är vända åt öster, väster, eller söder.

Kvarter E längs den västra muren från söder (KI Kastlösa kyrkog 100)

Kvarter F med kvarter D i bakgrunden från sydväst (KI Kastlösa kyrkog 123)

Gravvårdstyper

Äldsta gravvården är från 1850 och är en kalkstensvård som står längs den norra kyrkogårdsmuren i kvarter G. Texten är idag nästan helt utsuddad. Möjligen har den döde haft titeln, captainen. Det finns ytterligare 15 vårdar från 1800-talet i området. I övrigt är det en jämn spridning av vårdar från 1900-talets årtionden och ingen period dominerar. Det dominerande materialet är svart granit och kalksten. Ett stort antal vårdar av grå granit samt ett mindre av röd granit förekommer också. En vård har en gjutjärnsurna på en svart granitsockel, tre vårdar är gjutjärnskors, varav den ena har en textplatta av kalksten, en korsformad vård är av trä med metallplatta. Här finns obelisker, avbrutna pelare och vårdar som kröns av urnor vilka var vanliga vid förra sekelskiftet. Två tumbor finns i kvarter F och båda är utförda i kalksten. Övervägande antalet vårdar är stående med det finns ett drygt 10-tal liggande.

Kvarter H öster om kyrkan från norr (KI Kastlösa kyrkog 150)

Gjutjärnsurna på granitsockel från 1880-talet (KI Kastlösa kyrkog 122)

Liggande kalkstensvård över riksdagsman Karl Wirsell (KI Kastlösa kyrkog 132)

En enkel trävård med kopparplatta. (KI Kastlösa kyrkog 137)

Yrkestitlar förekommer på mindre än hälften av gravvårdarna i kvarteren. Den vanligaste titeln är lantbrukaren. Övriga som förekommer är handlanden, kyrkovärden, hemmansägaren, direktören, ingenjören, kyrkoherden, kontraktsprosten, nämndemannen, smedsmästaren, kronolänsmannen, båtsmannen, rättsaren, riksdagsmannen, häradsslagare, tapetserare, sjökaptenen, styrmannen, prostens, kaptenen, läraren, kantorn, lärarinnan och kronofogden. Den dödes hemort anges på majoriteten av gravvårdarna.

En järnvård med textplatta av kalksten från 1925 (KI Kastlösa kyrkog 146)

Ett genombrutet gjutjärnskors med texten på en gjutjärnsplatta på stensockeln, från 1864 (KI Kastlösa kyrkog 145)

Kalkstensvård över läraren och kantorn Nils Andersson Vård med ”urna” från 1933(KI Kastlösa kyrkog 153) och hans maka rest 1945(KI Kastlösa kyrkog 152)

Kulturhistorisk bedömning

Norra delen av Kastlösa kyrkogård har spår från 1850-talet och framåt men dagens kyrkogård är främst en produkt av de förändringar som gjordes i mitten av 1900-talet. Under en period i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet hade en del gravplatserna omgärdningar i form av låga häckar och staket och flertalet av gravplatserna var beväxta med murgröna men detta togs bort under 1950-talet. Vårdarna från 1800-talets mitt bör bevaras på plats och föras in på församlingens inventarieförteckning. Det gäller även gjutjärnskorsen och urnan av gjutjärn. På vårdarna är det flest lantbrukare men flera titlar pekar också på Kastlösa sockens närhet till havet. Genom titlarna berättas en del av socknens historia.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

Kastlösa kyrka och kyrkogård ligger i norra delen av Kastlösa by intill den västra landsvägen. Söder om kyrkan ligger den gamla prästgården. Platsen har redan i förkristen tid använts för begravingar vilket fynd av hällkistor inne på kyrkogården visar. Den första kristna kyrkogården bör ha anlagts i samband med att den första kyrkan byggdes på platsen men av den medeltida kyrkogården finns det inte idag några tydliga spår. Att kyrkogården har brukats kontinuerligt under en så lång tid har skapat en blandning av många olika tidsepoker.

På Kastlösa kyrkogård har så långt tillbaka som vi vet haft samma utbredning och här har sockenborna begravts sedan slutet av 1100-talet. Eftersom Kastlösa kyrkogård använts under lång tid finns här en blandning av gravvårdar som berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningsstraditioner, synen på döden och sorgearbetet i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, gårds- och bynamn samt titlar. De vanligaste titlarna är lantbrukare. Flera av titlarna visar på arbetsuppgifter som har med kyrkans arbete att göra men även på havet och dess betydelse för Kastlösaborna. Den dödes hemort finns angivet på det stora flertalet vårdar.

Kyrkogården är en väl sammanhängande miljö flera ålderdomliga inslag till exempel kyrkogårdsmuren och smidesgrindarna från 1856 samt trädkransen. Kyrkan och kyrkogården bildar tillsammans med omgivande bebyggelse i form av bland annat prästgården en värdefull kulturmiljö som visar på platsens betydelse i socknen. På kyrkogården finns spår av den långa kontinuiteten på platsen i form av äldre vårdar. Här finns ett antal vårdar från 1800-talets mitt och äldre samt vårdar av gjutjärn som ska föras in på församlingens inventarieförteckning.

Kyrkan, materialhuset, kyrkogårdsmuren och prästgården ger sammantaget en värdefull kulturmiljö.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

- Kyrkan, kyrkogården, materialhuset och smidesgrindarna utgör tillsammans en värdefull kulturmiljö som vittnar om platsens betydelse som kyrkligt centrum i bygden.
- Flera av gravvårdarna har ett person- eller lokalhistoriskt värde som berättar om Kastlösas historia
- Bland gravvårdarna på Kastlösas kyrkogård finns exempel på vårdar från tidigt 1800-tal fram till idag.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammarskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Ölands kyrkor förr och nu, Kalmar 1926

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter kyrkovaktmästare Jonas Karlsson